

Fatárgyak tartósítása, restaurálása.

(Famozsarak, illetve máktörő mozsarak és más fából készült háztartási eszközök a csernátoni néprajzi múzeum gyűjteményében)

Látványos, rusztikus, ősi használati tárgyak csoportjába sorolhatjuk a famozsarakat, bu-dunkákat, csebreket, tekenyöket, kupákat, tégelye-ket, vékákat, vizeskárttyákat, tűróborítókat, lapítókat, fejvédreket, bors- és sőtörő kupákat, fűszertartókat, stb.

Gyűjteményünkben e tárgycsoportból mintegy százötven darab található. E tárgyak nem hiányozhattak egyik háztartásból sem. Vásárolták, házilag készítették, vagy éppenséggel örökölték őket. Gyűjteményünk e széles tárgycsoportja közül jelen dolgozatomban csupán a famozsarak csoportjáról értekezem.

A famozsarak száma gyűjteményünkben az 1994-es esztendő végén 53 darab volt.

Gyűjtőterületünk elsősorban Alsó- és Fel-sőcsernáton, Albis és Ikafalva községek, de Fel-sőháromszék majdminden településéről származik 1-2 példány.

Az átanulmányozott múlt századi nyolc- vanöt darab hozománylevél, illetve parafernum levél, vagy vagyontárgyak összeírását tartalmazó okmányok 75 %-ában találunk pontos utalást hoz-mányhoz tartozó faedényekről.

E fatárgyak előfordulása, használata egész Európában elterjedt volt. Elsősorban élelmiszer-magvak és egyéb anyagok törésére használták. Vidékünkön, Háromszéken az 1940-1950-es évekig használták, nagyon ritka esetben még ma is.

Mint konyhafelszerelés minden falusi, sőt városi háztartásban nélkülözhetetlen eszközök voltak. Mifelénk az utóbbi száz esztendőben ki-mondottan olajos magvak, mák, tökmag, elvtve napraforgó törésére használták.

A famozsarakat különböző méretekben, üregesre vájva, henger alakú fatörzsekből faragták, vagy esztergálták. Erre a célra a legmegfelelőbb faféleség a bükk, nyár, szil, juhar, nyírfa.

A mozsarak többségét gömbölyűre, vagy szögletesre faragták, kihangsúlyozott talppal, fogóval, vagy anélkül készítették. Az állómozsa- rakat a földön, állva használták, illetve törtek benne.

A faragott mozsarakat rendszerint jókező falusi mesteremberek, de sok esetben általában a furni-faragni tudók készítették. A kerekese-k készítették az esztergált mozsarakat.

Használat után rendszerint a kamarában őrizték. Az esztergált mozsarak látványosabbak, díszítésüket esztergakéssel, homorú bemélyítéssel, gyűrűkkel kiviteleztek.

Sok esetben világos-, vagy sötétbarnára pácolták.

Szép formájúak a mozsarak törői, rend- szerint kerek gombbal esztergálták, vagy faragták a végét. Jó pár darabra a készítés évszámát is rávésték, például: 1761-1823-1860-1900. Az évszámokat sok esetben leveles, nyitott koszorús mintába foglalták. Jó pár darabra monogramot vésték.

Gyakoribb a pikkelyes díszítés, mely rokonságot mutat a feliratos mennyezetet tartó gerendák díszítésével.

A vidékünkön használt álló mozsarak csoportjától elkülönül a kerékagyból készített mozsár, valamint a kis méretű, asztalra, vagy székre helyezhető mozsár.

E rövid dolgozatban nincsen szándékom kitérni az egykori székely ételekre és általunk már alig ismert ételkülönlegességekre, melyeket az ola- jos magvak; tökmag, mák, stb. felhasználásával hétköznapokra, de különösképpen ünnepekre, böjtös napokra főztek.

Nagyon fontosnak tartom ellenben e tár- gyak tartósítását, megőrzését, kiállításokon való bemutatását.

Tárgyi néprajzi gyűjteményünk talán "legbetegebb" tárgyai a famozsarak.

Elsősorban azért, mert jó pár darab másfél-kétszáz évnél is idősebb. Rendszerint jól megmunkálható puha fából, szerszámfából készítették. Tudott dolog, hogy ezeket a faféleségeket legjobban károsítja a szű, kártevő, valamint korhadásnak is jobban ki vannak téve, elsősorban e faféleségek laza szerkezete és kevésbé ellenálló lignin és cellulóz tartalma végett.

A csupán időnkénti használat, a tapaszos földű, nedves, hűvös, sötét kamrákban való tartás elősegítette a rovarkártevők, a gombabetegségek támadását. Majd minden darab előrehaladott károsodást szenvedett, főleg a mozsarak talpa, de a testük is, sok esetben olyannyira, hogy megmentésük szinte lehetetlen. Elsősorban a szű okozta károsodást tapasztalhatjuk, majd minden e csoportba tartozó tárgynál.

Az igen előhaladott károsodást szenvedett tárgy szakszerű és gyors beavatkozás nélkül egy-két év alatt teljesen megsemmisülhet.

A máktörő mozsarak talpa tömör, a kehely falvastagsága többnyire 4-6 cm vastag, így a felületi tartósítás kevés eredménnyel jár.

Éppen ezért a csernátóni múzeum munkaközössége több mint két évtizede használja igen jó eredménnyel az ilyen jellegű tárgyak esetében a tartósító szerben való elmerítés eljárását. Lényege ennek az eljárásnak az, hogy a tárgy minden felülete napokon át érintkezhesen a tartósító vegyszerrel, azt jól beszívhasa és a fa szerkezetét teljesen átítathassa. Természetesen ehhez az eljáráshoz megfelelő méretű edényre vagy edényekre van szükség és jóval több tartósító anyagra. Amennyiben nem rendelkezünk ilyen jellegű fém- vagy műanyagedénnyel, jól használható e célra vastagabb fólia is. Megfelelő helyen a tárgyak méretének megfelelően mélyedést ásunk a földre, a vízszintes mélyedésbe fóliát helyezünk el, majd behelyezzük e példa esetében a mozsarat, és addig töltjük tartósító anyaggal, amíg ellepi a tárgyat.

A fóliát a tárgy fölött összehajtjuk, csipetökkel összefogjuk, a mélyedést deszkával letakarjuk és a tárgy károsodása függvényében 2-3 napig tartjuk a tartósító folyadékban.

Ilyen módszerrel tartósítottuk például a feliratos faragott gerendákat is.

A tartósítási munkálatok folyamata

A tárgyak tisztítása:

A múzeum gyűjteményébe kerülő tárgyakat legelsősorban meg kell tisztítani a szennyeződésektől. A fenti tárgyak esetében ajánlatos langyos, szappanos vízzel lemosni, vigyázva arra, hogy a tárgy patináját megőrizzük, és a mosást csak addig folytassuk, ameddig a legszembetűnőbb szennyezést eltávolítottuk. Nem ajánlatos a már szerkezetében meggyengült faanyagot vízzel átitatni, ez elősegíti a károsodási folyamatot.

A tárgy károsodási fokának megállapítása azért igen fontos tényező, mert ennek alapján határozhatjuk meg és választhatjuk meg a tartósítási eljárásokat és a legmegfelelőbb tartósító anyagokat, a károsodás fokának függvényében.

Rendszerint három csoportba sorolhatjuk be egy-egy tárgy állapotát, állagát: kevésbé, közepesen és nagyon károsodott tárgyak.

A kevésnél 15-20 %-os károsodást tapasztalhatunk, a közepesenél 25-30 %-ost, míg a nagyon kihalványozott károsodást szenvedett tárgyaknál 35-45 %-ost.

A tárgy tartósítási munkálatainak rögzítése a tartósító naplóba történik, éspedig ki és mikor végezte, milyen tartósító anyagokat használt, valamint a tárgy tartósításával kapcsolatos észrevételek feljegyzése, a tartósított tárgy viselkedése, bejegyzésekkel.

A mai nehéz gazdasági helyzet meghatározza és negatívan befolyásolja a tartósítási, illetve konzerválási elvárásainkat.

Elsősorban anyagiak hiányában nem áll rendelkezésünkre megfelelő mennyiségű és minőségű konzerváló anyag.

Hiányoznak a természetes anyagok, valamint a szintetikus hatóanyagok, nem beszélve a tárgyak hiányzó részeinek pótlásához szükséges gyantákról, rostokról stb.

Sajnos nincsenek kiéptve a megfelelő laboratóriumok, raktárak.

Mindettől függetlenül menteni, óvni kell a tárgyakat, még akkor is, ha a konzerválási feltételek a legmستohábbak.

Lássuk, ilyen viszonyok mellett mit is tehet egy konzerváló szakember, "vidéki lehetőségeivel", de annál nagyobb hozzáállással?

Az immár két évtizedes tapasztalatok birtokában a fenti fatárgyak esetében igen jó eredménnyel alkalmaztuk a már említett tartósító szerben való elmerítését a tárgyaknak.

A használt tartósító szer keveréke fele-fele arányban Xylamonból és főzött lenmagolajból tevődik össze.

A nagyon károsodott tárgyak esetében a fenti tartósító szer aránya az első beavatkozás alkalmával 3/4 részben eltolódhat a rovarölő, a rothadást gátló Xylamon javára. Ajánlatos a vegyszerbe való elmerítés legalább 72 órán át, majd pár napos szellőztetés után újbóli megismétlése. A tárgy teljes száradása után (időben minimum 8-10 nap) védőréteggént olvasztott méhviasz és terpen-tin keverékével azt ecsettel felhordva száradni hagyjuk majd ronggyal átdörzsöljük.

A fenti tárgyak esetében különös tekintettel kell viseltetni a díszített, az évszámmal ellátott, különösen szép kivitelezésű darabokra.

Lehetőségünknek megfelelően óvni kell ezeket a tárgyakat a nedvességtől, megteremtve számukra az optimális raktározási feltételeket.

A különleges értékű daraboknak, ha azok állapota nagyon károsodott, és sem a tartósítási, sem a restaurálási eredmények nem kielégítőek (a tárgy szétesése előrelátható, vagy éppenséggel megsemmisülése bekövetkezhet), ajánlatos elkészíteni a hű mását, megfelelő dokumentáció, leírás, méretek, fénykép mellékelésével. A más jellegű fatárgyakkal együtt raktározás esetén mindig figyelemmel kell követni ezen tárgyakat, mivel fertőző gócot jelentenek.

A fenti tárgyak megmentése, a még fellelhető darabok összegyűjtése és múzeumokba való elhelyezése azért is indokolt, mert a mai ember már nem készít famozsarakat, nem, vagy csak elvétve használja őket, így rövid időn belül teljesen kiszorul használatuk a falusi háztartásból is, egy látványos és egykor hasznos eszközzel téve szegényebbé a nagyon változatos tárgyi néprajzi anyagunkat.

Conservarea și restaurarea unor obiecte de lemn de mari dimensiuni (pive pentru zdrobit semințe uleioase)

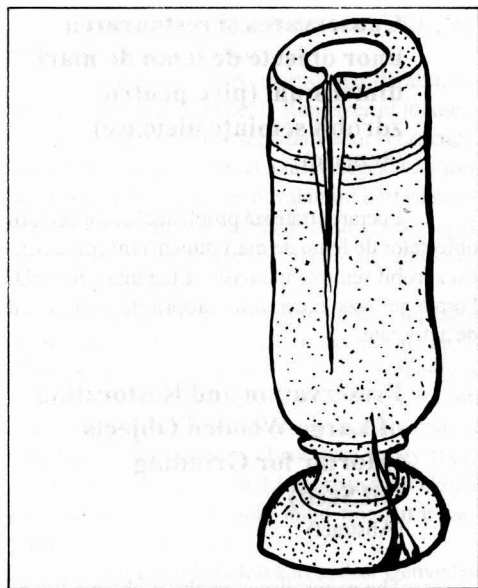
(Rezumat)

Lucrarea tratează problematica conservării obiectelor de lemn de mari dimensiuni (pive pentru zdrobit semințe uleioase). Lucrarea a fost elaborată pe baza experienței proprii de zeci de ani de activitate.

Preservation and Restoration of Large Wooden Objects (Mortar for Grinding Oil Seed)

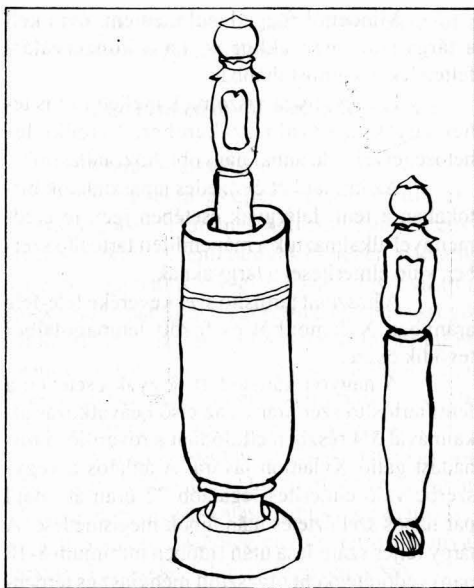
(Abstract)

The paper discusses the problems linked to the conservation of wooden objects (mortar for grinding oil seed), on the basis of the author's ten years old experience.

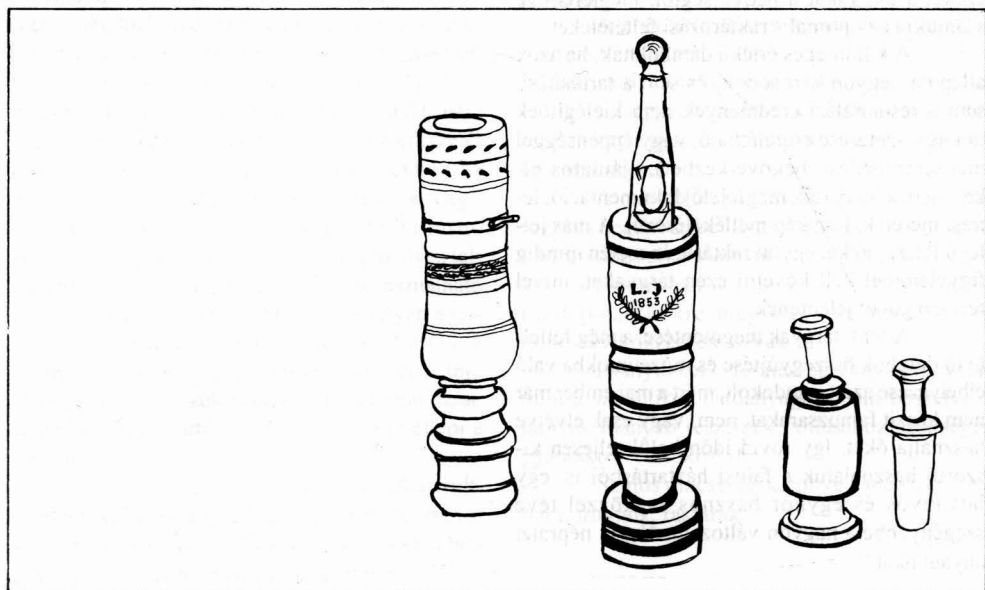

1. ábra Nagyon károsodott mozsár.

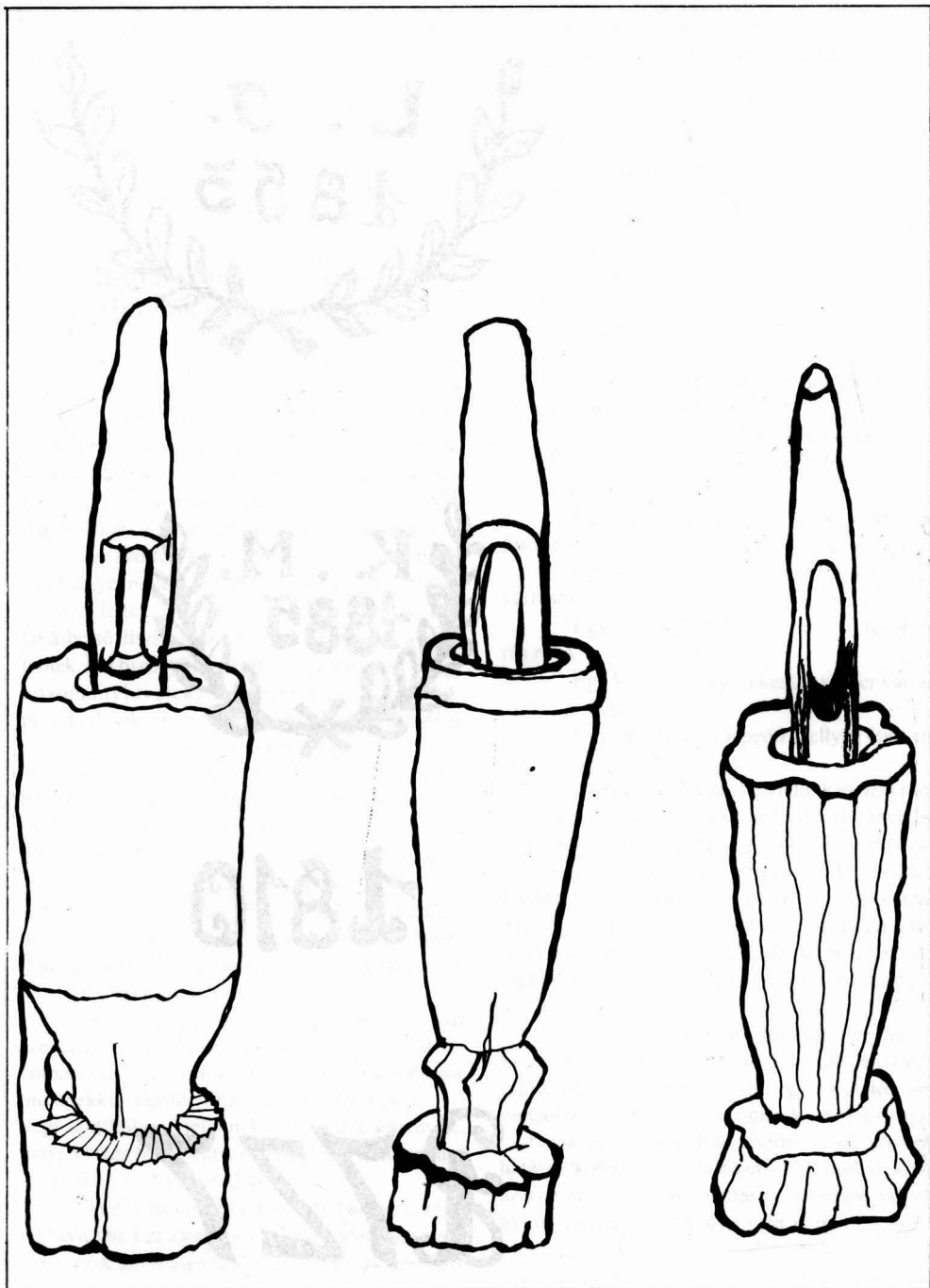
Elsősorban a szű károsította, de fizikai sérüléseket is szenvedett. A fanyaga elszáradása során szétnyílt a mozsár talpa és kehelyrésze.

2. ábra Esztergált máktörő mozsár
(Csernátóni Múzeum XIX. század)

3. ábra Esztergált és díszített famozsarak a csernátóni múzeum gyűjteményéből. Kisméretű asztali famozsár.

4. ábra Máktörö mozsarak a csernátони múzeum gyűjteményéből, XIX. század.

1810

2727